

политології являється актуалізація політичних відносин як передумов управлінського процесу; останнє базується на тому, що політична влада – основний компонент соціальних відносин, і тому елітні групи визначаються з точки зору їх влади відносно одна до одної, з розвитком суспільства. В XIX-XX вв. збільшувалась удельний вага керівних і управлінських факторів в суспільній житті; ці процеси всі більше походять двома: як через підвищення значення суб'єктів керівництва і управління, так і наростання розмаху самоуправління.

Ключові слова: людина, суспільство, культура, політика, влада, політична еліта, елітологія.

Pustolovskaja A. O. Political «elitology»: from Marx to Aron and Shumpster.

Versatile concepts of «political elite» are analyzed; it is proved that at a turn of the XIX-XX centuries, and even more in the middle of the XX century more or less complete concept of political elite which receives the conditional name «political elitology» is formed; the author claims that the main provision of elitistic approach in political science is updating of the political relations as preconditions of administrative process; the last idea is based on the fact that the political power is the main ingredient of the social relations and therefore elite groups are defined according to their power to each other; with development of society during the XIX-XX centuries the specific weight of leading and administrative factors in public life has increased; these processes happen more and more in two ways: through the value's raising of subjects of leadership and management, and increase of self-government's scope.

Keywords: human, society, culture, policy, power, political elite, elitology.

Сансай А. П.

**НОРВЕГІЯ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ ЄС:
«КВАЗІ-ЧЛЕНСТВО», АБО «НОРВЕЗЬКИЙ МЕТОД»
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

У статті розглянуто концептуальні підходи Норвегії щодо формату інтеграційної взаємодії з Європейським Союзом, особливості інтеграційного руху Норвегії в рамках Європейської економічної зони ЄС – ЄАВТ та її позиції щодо участі в розбудові Спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС, а також європейської оборонної політики на сучасному етапі.

Ключові слова: Норвегія, ЄС, європейська інтеграція, ЄАВТ, СЗБП, ЄПБО.

Сьогодні Норвегія є однією з молодих незалежних держав Європи і водночас державою, що вирізняється значним власним

зовнішньополітичним досвідом і дипломатичним потенціалом. Вона є однією з найбагатших європейських країн і водночас лише однією зі скандинавських держав (Данія, Норвегія, Швеція), що не є членом Європейського Союзу. Одночасно Норвегія є державою яка, з одного боку, дотримується багатовекторної зовнішньої політики, а з іншого, – доводить спроможність ефективно використовувати саме такий підхід в контексті власного зовнішньополітичного впливу і участі в різному роду європейських структурах багатостороннього співробітництва.

Відповідно європейська політика Норвегії, а головним чином її підходи щодо поглиблення інтеграції з Європейським Союзом, дослідження яких є метою цієї роботи, становлять неабиякий інтерес як в науковому, так і в практичному вимірах. Зокрема, в контексті євроінтеграційного поступу України і перспективи найближчим часом вийти на якісно новий щабель відносин з Європейським Союзом, вивчення норвезької специфіки інтеграційної політики є актуальним з огляду на приховані можливості для держави розвивати поглиблений формат політичної, економічної та безпекової взаємодії з інтеграційним об'єднанням без наявності формального членства в останньому. Виходячи з окресленого, основна увага автора запропонованої статі зосереджується на розгляді внутрішньополітичної та економічної складової інтеграційної політики Норвегії, концептуальному баченні й підходах норвезьких правлячих кіл та громадськості щодо самого формату інтеграційної взаємодії держави з Європейським Союзом, особливостей інтеграційного руху Норвегії в рамках Європейської економічної зони ЄС – ЄАВТ та її позиції щодо участі в розбудові спільної безпекової і оборонної політики Євросоюзу.

У цілому питанню зовнішньої політики Норвегії, її підходів щодо дво- та багатостороннього співробітництва в Європі присвячено вже чимало наукових праць як закордонних, так і вітчизняних дослідників. Серед закордонних дослідників, які вивчають європейську політику Норвегії відзначимо Арчера К. [1], Бабиніну Л. [2], Гуаса Н. [3], Еліассена К та Сіттера Н. [4; 5]. Серед вітчизняних дослідників, які займаються вивченням зовнішньої політики Норвегії, зокрема її європейського вектору, можна назвати Коваленка О. [6], Цветкова О. та Сабор І. [7], Черногора Я. [8], Швед О. [9]. Разом з тим наявні сьогодні дослідження не применшують потребу в подальших наукових розвідках у межах обраної проблеми, особливо виходячи з розгляду можливостей чи перспектив запозичення євроінтеграційного досвіду Норвегії Україною.

Загалом зовнішньополітичний підхід Норвегії до ЄС, як і підхід ЄС до Норвегії, в останні десятиліття продовжують залишатися незмінними. З норвезької сторони це відображається бажанням останніх правлячих урядів брати активну участь у процесах європейської інтеграції, незважаючи на відмову норвезьких виборців від членства в ЄС, що спостерігалось на двох національних референдумах (1972 і 1994 роках).

Норвезькі дослідники вбачають причину негативного ставлення більшості населення, поряд з традиційним норвезьким ізоляціонізмом щодо європейської інтеграції, також і в тому, що процес інтеграції в Європі розглядався в Норвегії як виключно економічний, в той час як політичну складову не брали до уваги [10, 19]. Водночас зовнішньополітична орієнтація Норвегії залишається переважно атлантичною. З цього приводу норвезький дослідник П. Райкер відзначає, що скептицизм Норвегії відносно процесу європейської інтеграції на початку 1990-х почасти був обумовлений особливим міркуванням Осло щодо безпекової політики. Зокрема, у Норвегії висловлювалися побоювання, що політичний союз ЄС з компонентом спільної зовнішньої та безпекової політики послабить НАТО та загрожуватиме проведенню Норвегією самостійної політики європейської безпеки [11].

Подібні настрої Норвегії до середини 1990-х років спостерігалися і щодо загальноєвропейських процесів. Зокрема, відповідне стримане ставлення певною мірою пояснювалося досить високим ступенем інтеграції між північноєвропейськими країнами, новий і найінтенсивніший виток якої припав якраз на початок 1990-х років. На думку більшості експертів, це відбулося завдяки ряду факторів. Серед них відзначається, по-перше, відносна цивілізаційна однорідність північноєвропейських народів. Наявна ж субрегіональна інтеграційна основа, на відміну від інтеграційного контексту Європейського Союзу, посприяла зниженню рівня протиріч між скандинавськими країнами. По-друге, норвезька громадськість практично без опозиції зустрічає саму ідею субрегіональної інтеграції. Зовнішньополітична лінія на взаємодію між північноєвропейськими сусідами декларується всіма державами субрегіону як пріоритетне завдання. І хоча координація політики в галузі безпеки не входить безпосередньо до напрямків, що регламентуються найбільш впливовими організаціями північноєвропейської інтеграції – Радою північних країн і Радою міністрів північних країн, співробітництво в цій галузі також має місце.

У свою чергу, позицію Норвегії щодо питання участі в ЄС визначає особливий характер норвезької економіки. Оскільки вона бере участь в єдиній Європейській економічній зоні (ЄЕЗ), то більша частина директив ЄС (біля 80 %) є повністю інкорпорованою у внутрішнє законодавство держави [12, 384]. Під впливом ЄЕЗ та директив Комісії ЄС Норвегія була змушена лібералізувати власну економіку, приступити до проведення приватизації, в тому числі й стратегічних державних об'єктів. Зокрема, було продано пакет великої та економічно високоефективної державної нафто- та газодобувної компанії «Статойл», яка не підлягала приватизації. Втім Норвегія підкорилася вимогам ЄС щодо лібералізації ринку газу та забезпечення вільної конкуренції.

Сьогодні взаємовідносини Норвегії з ЄС визначаються тією обставиною, що Норвегія – це маленька країна, яка характеризується значними особливостями. До прикладу, норвежці двічі (1972 та 1994 роки) проголосували проти вступу своєї країни до Європейської спільноти. Негативне ставлення Норвегії до інтеграційного об'єднання в минулому визначалося дією ряду важливих факторів, більшість з яких не втратила свого значення і сьогодні. Так, одним з розповсюджених тверджень, що незмінно супроводжує розвиток європейських інтеграційних процесів, є переконання в тому, що національний суверенітет держави у сучасних умовах є все більш застарілим поняттям і повинен відійти у минуле. Для норвежців такий підхід до суверенітету власної держави не є прийнятним, оскільки на відміну від більшості інших країн Західної Європи Норвегія є відносно молодою державою, що виникла на політичній карті Європи і лише нещодавно відзначила століття своєї незалежності. Перетворення Норвегії на одну з найбільш розвинених країн світу, що відбувалося в умовах самостійності, ще більше посилило переконання норвежців у необхідності збереження національного суверенітету. Економічний розквіт створив атмосферу соціальної, політичної та економічної безпеки, яка визначається невід'ємною цінністю норвезького способу життя. До того ж сучасна структура економіки Норвегії принципово відрізняється від економіки країн ЄС.

По-перше, Норвегія володіє значними нафтовими та газовими ресурсами, є третім за обсягами експортером вуглеводнів у світі, в той час як ЄС є найбільшим імпортером палива. Це надає норвезькій економіці унікальний статус в Європі, що значно впливає на розвиток та визначає пріоритети її економічної політики. У цьому контексті у Норвегії та ЄС різними є інтереси щодо розвитку цін на паливо, визначення масштабів його видобутку, швидкості використання

паливних ресурсів норвезького морського шельфу, організації ринку палива, податкової політики, регулювання трудових конфліктів у паливній галузі тощо.

По-друге, на відміну від більшості країн-членів ЄС розвиток норвезької економіки в значній мірі базується на використанні природних ресурсів: нафти, газу, руд кольорових металів, гідроресурсів, рибних запасів. Саме тут Норвегія володіє компаративними перевагами перед ЄС, які реалізуються в галузях кольорової металургії, рибальства, судноплавства та суднобудування, гідроенергетики і на основі яких формується експортний профіль держави.

По-третє, в галузі підтримки сільського господарства, розвитку енергетики, охорони навколишнього середовища, підтримання балансу розвитку між регіонами та в деяких інших галузях економічні інтереси Норвегії також значно відрізняються від інтересів західноєвропейських країн та Європейського Союзу в цілому. Норвегія є засновником аквакультури – нової форми економічної діяльності, що не є характерною для Євросоюзу. Все це визначає існування відмінностей від ЄС в економічній та суспільній структурі, диктує необхідність проведення відмінної від комунітарного врядування ЄС політики.

Незважаючи на своєрідне дистанціювання від інтеграційних процесів у рамках Євросоюзу, ще наприкінці 1980-х років помітними стали процеси розширення і поглиблення співробітництва Норвегії з ЄС. Їх започаткувала ініціатива голови Єврокомісії Жака Делора щодо формування спільного ринку ЄЕС в 1985 році, а також початок безпосередніх переговорів у 1989 році про формування єдиної Європейської економічної зони між країнами-членами ЄЕС та ЄАВТ. З цієї метою держави ЄАВТ зі свого боку впродовж двох місяців розробили спільну стратегію та інституційні рамки переговорів. У зазначеному процесі безпосередньо правлячі уряди Норвегії (лейбористський та правочентристський) переслідували мету повного доступу до Єдиної Ринку ЄЕС, а також можливості впливати на прийняття рішень у рамках самого інтеграційного об'єднання. Хоча концепція Ж. Делора в цілому передбачала можливість обох опцій – «доступу» та «впливу», в кінцевому підсумку результати переговорів задовольнили інтереси Норвегії лише в питанні доступу до ринку ЄС, але не в розрізі прямого впливу на прийняття в ньому рішень. У цьому контексті держави-члени ЄАВТ задовольнялися правом участі не в прийнятті, а лише в механізмі формування рішень Євросоюзу, що в окремих випадках теж мало свої обмеження. Втім, радикальні зміни

геополітичних реалій, що припали на початок 1990-х років змусили більшість країн ЄАВТ, у тому числі й Норвегію, подати заявки на членство ще до закінчення переговорного процесу. Останнє актуалізувало необхідність глибшого рівня інтеграції між об'єднаннями, а також детального обговорення окремих аспектів інтеграції. При цьому сама Угода про заснування Європейської економічної зони мала розглядатися лише як тимчасова основа співробітництва [4].

Негативні результати норвезького референдуму 1994 року щодо членства в ЄС фактично припинили переговорний процес стосовно поглиблення інтеграції з Євросоюзом, у результаті залишили ЄЕЗ у статусі половинного інструмента співробітництва Норвегії з державами-членами ЄС. Найбільш слабкою стороною ЄЕЗ як половинного інструмента стало те, що її інтеграційні механізми та параметри були розроблені та відповідали параметрам ЄС саме початку 1990-х років і не передбачали адаптації до тих інституційних та функціональних змін ЄС, яких він зазнав наприкінці 1990-х років, особливо в першій половині 2000-х років. Разом з тим, незважаючи на власну функціональну обмеженість, компромісні у випадку особливого ставлення Норвегії до ЄС опції, ЄЕЗ на сьогоднішній день продовжують користуватися стабільною підтримкою більшості в норвезькому парламенті та громадської думки [13].

Волевиявлення норвежців проти членства їхньої держави в Європейському Союзі на національному референдумі 1994 року зумовило необхідність пошуків нової моделі співробітництва з ЄС, що згодом позначилося у вигляді концепції «квазі-членства» як особливого «норвезького методу» європейської інтеграції. У цілому зазначена концепція або метод передбачав у собі три складові блоки співробітництва. Зокрема, перший блок представлений у вигляді спеціальних двосторонніх угод, що окреслюють різноманітні ініціативи та охоплюють широкий діапазон практичних питань, які стосуються доступу Норвегії до єдиного ринку ЄС в цілому. Останні можуть бути охарактеризовані як прояв «політики opt-out навпаки»¹ або, як у випадку Норвегії, «політики buy-in», що в загальному розумінні означає участь в обмін на фінансові або інші форми видатків. Зокрема, участь Норвегії у наукових дослідженнях та

¹ Політика opt-outs дослівно означає право на неучасть країни у тій чи іншій інтеграційній сфері ЄС. Сьогодні такої політики, зокрема, дотримуються британський та шведський уряди, йдеться про інтеграцію в рамках валютного союзу ЄС.

освітніх програмах Євроспільноти стала одним з перших прикладів реалізації нею «політики buy-in», що мало місце ще задовго до прийняття ЄС Єдиного Європейського Акту (1986 рік). У цьому сенсі Осло сигналізував свою готовність платити за доступ до європейської інтеграції, незважаючи на суперечки навколо власного членства. Із введенням в дію ЄЗ «політика buy-in» була поширена на максимально можливу кількість інтеграційних галузей, де на це було отримано згоду Брюсселя. У результаті зазначений підхід зумовив значні видатки Норвегії в рамках інтеграційних процесів, що останнім часом обчислюються десятками мільйонів євро на рік [5] за одночасної відсутності формального членства в ЄС.

Другий блок норвезької моделі співробітництва спрямований на повноцінний доступ до основного інтеграційного «ядра» ЄС – Спільного ринку. Він забезпечується положеннями Угоди про заснування ЄЗ з деякими винятками, які стосуються переважно сільського господарства та рибальства. Окреме місце в рамках другого блоку зайняло співробітництво Норвегії з ЄС в галузі юстиції та внутрішньої політики, поглиблення участі в нових ініціативах, зокрема у тих, що стосуються реалізації Шенгенської угоди.

Третім стовпом співробітництва Норвегії з ЄС є адаптація національного законодавства до *acquis communautaire* ЄС, що стало особливо актуальним для Осло після прийняття в ЄС Амстердамського, Ніщцького та Лісабонського договорів 1997, 2000 та 2009 років, а також розширення Євросоюзу на Схід впродовж 2004 – 2007 років [14].

У сукупності всі три перераховані компоненти визначають сутність особливого підходу Норвегії до співробітництва з ЄС, який норвежці позначають як «квазі-членство». Головною особливістю відповідного підходу є те, що його структурні напрямки та функціональне охоплення йде набагато далі за параметри, що були першочергово визначені та в подальшому закладені в проект ЄЗ.

Залишаючись поза межами ЄС, Норвегія бере участь в організації та проведенні соціального діалогу на рівні Євросоюзу. Норвезькі профспілки та підприємницькі організації входять до Європейської конфедерації профспілок (ETUC), Європейську конфедерацію промисловців та підприємців (UNICE) та Європейське об'єднання державних підприємств, на які в ЄС покладена відповідальність за організацію соціального діалогу на інтеграційному рівні.

Норвегія повністю інкорпорувала Шенгенське законодавство в рамках національного права. Держава бере участь в обговоренні політики у рамках шенгенського законодавства, несе всі фінансові

витрати, але не бере участі в процедурі прийняття рішень. У 2001 році Норвегія підписала кілька важливих документів про співробітництво з ЄС у сфері юстиції та внутрішніх справ. Країна приєдналася до Дублінської конвенції щодо критеріїв і механізмів надання притулку (1990 року) та до Загальноєвропейської дактилоскопічної бази Eurodac (2003 року). Норвегія уклала угоди про співробітництво з Європолем у 2001 році і з Євроюстом в 2005 році. У 2003 році Норвегія підписала угоду з ЄС про взаємну допомогу в розслідуванні кримінальних справ.

На сучасному етапі Норвегія, безумовно, залишається для ЄС помітним гравцем на його ринку енергоресурсів. Більше того, ЄС зацікавлений, щоб цю роль вона продовжувала виконувати і надалі, будучи привілейованим партнером із стратегічним резервом вуглеводнів для країн Союзу. Виснаження запасів вуглеводнів на шельфі Норвегії в Північному морі спонукає її шукати нові родовища на Крайній Півночі і в арктичних районах. ЄС, зі свого боку, виявляється об'єктивно зацікавленим в тому, щоб проводилися подальші роботи з розвідки та підтвердження запасів норвезьких вуглеводнів у північних районах, відбувалося зростання об'ємів їх видобутку, як і збільшення об'ємів постачання цих ресурсів на енергетичний ринок ЄС [15, 18].

Іншим важливим аспектом сучасної взаємодії Норвегії з ЄС є також екологічне співробітництво. З цього приводу можна відзначити, що норвезька екологічна політика безпосередньо пов'язана з нормативними актами Європейської Спільноти. Цей зв'язок, зокрема, чітко простежується в рамках Комплексного плану управління Баренцовим морем 2006 року (відповідно до загального правила Угода про ЄЕЗ діє і стосовно континентального шельфу). Угода про ЄЕЗ зіграла важливу роль у розвитку екологічного права та екологічної політики Норвегії. Положення цієї угоди були покладені в основу понад 80% внутрішньодержавних правових норм у галузі екології. Екологічна політика заснована на стратегічній меті кожного з напрямів і національних завдань досягнення результатів у кожному напрямку екологічної політики [16, 12].

Не менш важливим аспектом взаємодії, що визначає сучасний ступінь інтеграції Норвегії з Євросоюзом, є вибудовування співробітництва по лінії ЄС – Норвегія – країни-сусіди ЄС. У цьому плані особливе місце посідає проблема саме російського фактора в контексті співробітництва Норвегії з ЄС, а також спільного з Євросоюзом інтеграційного проекту «Північний вимір». Головною метою політики «Північного виміру» є досягнення стабільності, позитивної взаємозалежності та безпеки в Балтійському,

Північноєвропейському та Арктичному регіонах шляхом розвитку регіонального співробітництва. Завданням «Північного виміру» ЄС є забезпечення власної додаткової цінності (added value) відносно до Норвегії шляхом координації та доповнення традиційного співробітництва, а також покращення взаємодії з країнами Північної Європи в цілому.

У 2006 році Європейський Союз разом з Норвегією, Росією, Фінляндією та Ісландією прийняли оновлену версію проекту «Північний вимір». У новій концепції Проекту рамковий документ, як результат, замінив черговий План дій співпраці зазначених країн. Цей документ набув чинності з січня 2007 року. Принциповою різницею між «новим» та «старим» «Північним виміром» став перехід від концепції односторонньої політики ЄС відносно країн Півночі до концепції спільної політики ЄС, Росії, Норвегії та Ісландії. Зокрема, згідно з параграфом 3, пунктом 14 Рамкового документу, «Північний вимір» став регіональним виразом Спільних просторів РФ – ЄС. Таким чином, Російська Федерація та Європейський Союз погодилися розглядати політику «Північного виміру» як наскрізну тему співробітництва за одночасної участі в ньому Норвегії [17].

Норвегія була рушійною силою в ініціюванні формування Баренцового європейсько-арктичного співробітництва. У цьому процесі також велике значення мали непростий характер та динаміка взаємодії Норвегії з ЄС. Офіційне створення Ради Баренцового Євро-Арктичного Регіону (РБЄР) сталося відразу після створення Ради держав Балтійського моря (РДБМ) і в розпал проведеної норвезьким урядом кампанії з підготовки до проведення в 1994 році референдуму щодо членства в ЄС. Тому, з одного боку, баренц-ініціативу можна розглядати як внесок Норвегії в європейський процес регіоналізації і водночас як спробу «підсолодити» пропонуване норвезьким урядом членство в ЄС серед скептично налаштованого населення Північної Норвегії.

У 2002 – 2004 роках у зв'язку з підготовкою до розширення ЄС за рахунок країн Центральної Європи та Балтії пройшли переговори щодо внесення змін до Угоди про Європейську економічну зону. Оновлена Угода набула чинності 1 травня 2004 року одночасно із входженням десяти нових членів до Європейського союзу. Зміни мали переважно технічний характер, але разом з цим передбачали істотне збільшення фінансових внесків країн ЄАВТ – ЄЕЗ, особливо внесків Норвегії, що були призначені на соціально-економічне згуртування в рамках розширеного внутрішнього ринку Союзу. У нових умовах розширеного ЄС Норвегія змушена робити значні внески до так

званого Фонду вирівнювання соціальних та економічних відмінностей. Так, у період 2004 – 2009 років вона внесла до зазначеного Фонду 567 млн. євро [18]. Аналогічні переговори, пов'язані зі вступом Болгарії та Румунії, були проведені і в 2006 році.

З іншого боку, Норвегія не відчуває сьогодні тих валютно-фінансових труднощів, з якими наразі зіштовхується більшість держав-членів ЄС, в тому числі і такі потужні країни, як ФРН або ж Франція. Перспектива старіння нації для Норвегії не має такого загрозливого характеру, адже ресурси державного Пенсійного фонду за своєю величиною перевищують державний бюджет країни. Профіцит державного бюджету Норвегії досягає в окремі роки 15 млрд. дол. США [12, 386], в той час, як навіть найбільш потужні економіки ЄС, що довгий час виконували роль локомотивів об'єднання, зазнають труднощів в утриманні рівня дефіциту державного бюджету в рамках існуючих критеріїв євро. Якщо більшість західноєвропейських держав з точки зору економічних умов змушені переглядати механізми соціальної підтримки населення та проводити реформи соціальної системи, то Норвегія не відчуває фінансового тиску в цьому напрямку і може підтримувати показники суспільства всезагального достатку, хоча на соціальні потреби йде до 2/3 державного бюджету країни. Відповідно, норвезька економіка та її економічна політика погано піддаються стандартизації у відповідності до умов, що притаманні ЄС.

Норвезьку позицію щодо розбудови спільної політики ЄС у сфері безпеки впродовж 1990-х – 2000-х років можна розділити на два періоди: до 1998 року ставлення було переважно негативним або стримано-вичікувальним. Починаючи з 1998 року можна говорити про вибудовування лінії Осло на підтримку загальноєвропейських ініціатив.

Дискусія щодо окреслених кроків з європейського співробітництва в галузі безпеки розпочалася у Норвегії практично відразу ж після підписання Маастрихтського договору ЄС в кінці 1991 року. У зв'язку з дещо зміненим статусом НАТО і, відповідно, частковою втратою державою старої ролі «північного плацдарму», а також фактом відсутності формального членства в Європейському Союзі, в Норвегії з'явилися побоювання того, що країна може залишитися за межами ключових структур, які приймають рішення в галузі безпеки. Як наслідок, це явище, що отримало в Норвегії, а також і в Швеції назву «побоювання маргіналізації» [10, 9], посилювалося периферійним географічним положенням зазначених держав. «Побоювання маргіналізації» було характерним для обох країн впродовж всього

періоду 1990-х років і стало одним з основних важелів, що змушував останніх модернізувати власну політику безпеки. З іншого боку, особливо в Норвегії, враховуючи її традиційну атлантичну орієнтацію, потужним залишався протест проти поглиблення європейської інтеграції, в тому числі і у сфері безпеки.

У 1992 році Стортинг висунув два взаємозалежні варіанти розвитку відносин з ЄС з метою уникнення маргіналізації Норвегії. Вони включали в себе посилення скандинавської складової політики безпеки в рамках ЄС після вступу до організації трьох північноєвропейських країн і «європеїзацію» норвезьких відносин з Росією на півночі. Зазначалося, що таким чином норвезьку безпеку необхідно розглядати в європейській перспективі [19, 3]. Це положення свідчить на користь всебічного співробітництва Норвегії з європейськими структурами. Більш того, впливові норвезькі праві партії «Гейре» і Прогресивна партія, а також частина Робочої партії висловлювалися за повний вступ до ЄС. Тодішній Міністр закордонних справ Норвегії Берн Туре Гуда заявив про підтримку Норвегією цілей інтеграції, що містяться в Маастрихтському договорі. Це передбачало і підтримку спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Однак подібні заяви фігурували лише до референдуму 1994 року. Після відхилення більшістю населення Норвегії членства в Європейському Союзі змінилася і партійна риторика. Праві партії, наприклад, стали звертати увагу на те, що головним для безпеки Норвегії є необхідність гарантування суверенітету держави, що неоднозначно корелюється з питанням інтеграції в рамках ЄС [20, 18]. Такі зауваження багато в чому орієнтувалися на традиційне уявлення норвезької громадськості про те, що членство в Європейському Союзі неминуче тягне за собою обмеження самостійності держави і передбачає нав'язування рішень з боку Брюсселя. Сфера безпеки в цьому відношенні перетворювалася на основний об'єкт уваги та настороги.

Були, однак, зроблені практичні кроки в руслі пристосування до нових реалій європейської безпеки. У 1992 році Норвегія звернулася із заявкою про асоційоване членство в ЗЄС і вступила в цю організацію у 1995 році. Однак далі цього кроку, керуючись негативним результатом референдуму 1994 року, Осло не пішло. Слід зауважити, що асоційоване членство в ЗЄС в той час цілком влаштовувало різні політичні сили Норвегії. Не наполягаючи на непопулярному в країні рішенні про вступ до ЄС, уряд міг брати участь у виробленні низки загальноєвропейських рішень у галузі безпеки.

Ще однією відмінною рисою норвезької позиції стало її чітке розмежування зовнішньої та безпекової політики, з одного боку, та спільної оборонної політики, з іншого. Останній напрям розглядався виключно як прерогатива Північноатлантичного альянсу. Стосовно безпосередньо оборонної політики ЄС норвезький уряд висловив своє негативне ставлення, що втілювалося в урядовому звіті перед парламентом 1998 року. Мова в документі, крім негативних для Норвегії наслідків можливого злиття ЗЄС і ЄС, йшла також і про ймовірну протидію Росії процесу перетворення Європейського союзу в «оборонний альянс». Це, в свою чергу, могло призвести до спроб перешкодити розширенню організації та погіршення відносин у цілому [21, 41].

До кінця 1990-х років з розвитком та корегуванням положень про спільну зовнішню та безпекову політику ЄС позиція Норвегії почала змінюватися. Останнє не було пов'язано із зміною ставлення норвежців до європейського співробітництва в цій сфері як такого. Воно, як і раніше, залишалося переважно негативним. Необхідність переглядати старі підходи щодо політики безпеки норвезький уряд та Стортинг змусили переважно зовнішні чинники, що загалом могли призвести до посилення ізоляції країни.

Амстердамський договір 1997 року, що, по суті, перемістив функції ЗЄС до ЄС, поставив на порядок денний питання про саме існування Західноєвропейського союзу. Норвегія, що мала статус асоційованого члена могла таким чином втратити можливість брати участь у виробленні спільних рішень. Це змусило Осло шукати нові підходи у взаємодії з ЄС у зв'язку з його зростаючою роллю як центра політики безпеки.

Одним з основних поштовхів до зміни норвезької позиції стала спільна франко-британська декларація, підписана у грудні 1998 року в Сент-Мало, яка закликала інтенсифікувати зусилля зі зміцнення європейського центру безпеки. Для Норвегії це означало насамперед чітко виражену позицію Великої Британії, що стала позитивно розглядати спільні європейські дії в цьому напрямку. Якщо враховувати історичні зв'язки і традиційну зовнішньополітичну орієнтацію Норвегії на Великобританію, можна зробити висновок, що це послужило певним прикладом для наслідування.

Тенденції до більшого сприйняття європейського вектора безпеки знайшли своє вираження вже у січні 1999 року, що позначилося у промові міністра закордонних справ Кнута Воллебека. У ній він підкреслив зростаючу значимість загальноєвропейської зовнішньої політики і політики безпеки, а також заявив, що Норвегія як країна, що

робить істотний внесок у врегулювання криз, повинна бути залученою до процесу прийняття рішень у сфері спільної політики безпеки ЄС [22]. У травні 1999 року Кнут Воллебек знову, але вже більш чіткіше підкреслив підтримку Норвегією розвитку загальноєвропейської політики безпеки: «Норвегія рішуче підтримує зміцнення європейської безпеки та оборони. Ми згодні з необхідністю наявності ефективної зовнішньої політики і політики безпеки» [23].

Необхідно відзначити, що головною турботою Норвегії впродовж 1990-х років був не стільки розвиток європейського вектора, як побоювання того, що новий статус держави буде менш значущим, ніж роль асоційованого члена ЗЄС. Головна увага була приділена проблемі взаємин між Європейським союзом і шістьма членами НАТО, що не входили до ЄС. Останнє відобразилося у норвезьких пропозиціях стосовно постійних консультацій з питань оборони і безпеки, у так званому форматі «15+6» [24, 12]. Однак ця ініціатива була зустрінута Європейською Радою без особливого захоплення.

Таким чином, коригування наприкінці 1990-х років позиції норвезького уряду щодо проблеми розвитку європейської політики у сфері безпеки у бік її більшого сприйняття мала на меті уникнути посилення ізоляції держави в результаті зміни зовнішніх чинників. Певні результати в цьому напрямку були досягнуті. Найбільш рішучим кроком стало рішення уряду надати в розпорядження загальноєвропейських структур сили швидкого реагування у кількості близько 3500 осіб [24, 7]. Тим не менш, окремі проблеми продовжували залишатися. Так, не будучи членом ЄС, Норвегія не могла розраховувати на рівноправний статус у процесі прийняття рішень. Фактичне відхилення Єврорадою норвезької пропозиції про створення формату консультацій «15+6» залишило відкритим питання про подальші взаємини в рамках загальноєвропейської політики в галузі безпеки. У період 2000-х років Норвегії вдалося розвинути поглиблений формат взаємодії з ЄС у галузі безпеки та оборони, не маючи при цьому формального статусу держави-члена Спільноти. У 2005-2006 роках Осло вдалося укласти Угоду про співробітництво з Європейською оборонною агенцією ЄС (ЄОА), а також підписати рамкову угоду, що визначає участь Норвегії у заходах ЄС із кризового врегулювання. Впродовж останнього десятиліття Норвегія взяла участь у п'ятих цивільних та військових операціях ЄС із кризового врегулювання. Разом з тим попередні проблеми періоду 1990-х років залишилися здебільшого незмінними. Норвегії не вдалося отримати статус повноправного члена ЄОА ЄС. Крім того, з набуттям чинності Лісабонського договору ЄС 2009 року діалог між Осло та Брюсселем

щодо співробітництва в галузі безпеки та оборони фактично припинився. Це пов'язується з особливостями самих інтеграційних механізмів у зазначених галузях, де ті чи інші ініціативи та їх подальший розвиток здійснюються лише Євросоюзом, а його партнери змушені лише приймати чи відхиляти вже визначені правила гри. Іншим важливим чинником продовжує залишатися відсутність формального членства Норвегії в ЄС, тобто неможливість для Осло впливати на прийняття рішень у галузі спільної зовнішньої політики, безпеки та оборони Спільноти.

У підсумку зазначимо, що Норвегія на сучасному етапі користується всіма перевагами, які може надати їй економічна інтеграція з ЄС. Завдяки Угоді 1992 року про створення Європейської економічної зони та корегування її положень (1994, 2004 та 2006 роки) відповідно до зміни інтеграційного контексту в часі Норвегія отримала безперешкодний доступ до внутрішнього ринку ЄС. При цьому евентуальний вступ до ЄС не розглядається нею як імпульс для нових економічних переваг, але такий, що автоматично накладатиме на державу додаткові зобов'язання згідно з чинним *acquis communautaire* ЄС. Ключовим чинником у прийнятті рішення щодо приєднання до Європейського Союзу, як і раніше, є традиційно негативні настрої норвезької громадськості та провідних політичних партій держави, а головними аргументами проти приєднання залишається втрата національного суверенітету, унікальності економічного статусу держави порівняно з соціально-економічною структурою ЄС, загальне перетворення держави на одного з головних донорів бюджету Євросоюзу. Членство Норвегії в НАТО з одночасною участю в СЗБП та ЄПБО ЄС створює унікальне становище для країни порівняно з іншими європейськими державами-членами ЄС і НАТО, надаючи їй можливість контролювати тенденції розвитку багатостороннього співробітництва в галузі європейської безпеки та бути безпосередньо залученою до них. Однак наявність об'єктивних обмежень участі Осло в інтеграційних механізмах ЄС, а також дотримання в цілому традиційного зовнішньополітичного курсу в галузі безпеки і оборони (що був притаманний періоду блокового протистояння) можна інтерпретувати як надання переваги атлантичній солідарності з НАТО, ніж європейському гуртуванню з ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Archer C. Norway and European Integration since 1994. Queen's Papers on Europeanisation. – № 12. – 2001. – 10 p.

2. *Бабынина Л.* Особенности участи скандинавских стран и Финляндии в процессе европейской интеграции // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Международные отношения. Политология. Регионоведение. – 2010. – Вып. 3. – Номер 1. – С. 296-303.
3. *Гуас Н.* ЕС и Норвегия – лицом к друг другу // Европа. Журнал польского института международных дел. – 2004. – Том 4. – Номер 13. – С. 13-30.
4. *Eliassen K. A.* ‘Norway and the EU: The No-Vote, The EEA and the Future’ // Journal of European Studies. – November 1996. – P. 311-323.
5. *Kjell A. Eliassen and Sitter N.* Ever Closer Cooperation? The Limits of the ‘Norwegian Method’ of European Integration // Scandinavian Political Studies. – 2003. – Vol. 26. – № 2. – P. 125-144.
6. *Коваленко О. Р.* Енергетична політика Норвегії як складова європейської безпеки // Українська державність: історія і сучасність : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 23 листопада 2012 р. / під заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь, 2012. – С. 253-254.
7. *Цветков О. Г., Сабор І. В.* Королівство Норвегія в сучасних міжнародних відносинах та у співпраці з Україною // Науковий вісник дипломатичної академії України. – 2009. – Вип. 15. – С. 116-125.
8. *Чорногор Я.* Монархічна форма правління та особливості зовнішньої політики скандинавських країн (на прикладі Данії, Швеції та Норвегії) // Дослідження світової політики. Збірник наукових праць. – 2009. – № 48. – С. 43-52.
9. *Швед О.* Проблеми національної ідентичності країн Скандинавії в контексті процесу європейської інтеграції // Український історичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 158-171.
10. *Knutsen B. O.* The Nordic Dimension in the Evolving European Security Structure and the Role of Norway. – Paris: The Institute for Security Studies of the Western European Union, 2000. – 35 p.
11. *Rieker P.* Europeanization of Nordic Security : The European Union and the Changing Security Identities of the Nordic States // Cooperation and Conflict. – 2004. – Vol. 39. – P. 369-392.
12. Северная Европа. Регион нового развития / Под ред. Ю.С. Дерябина, Н.М. Антошиной. – М. : Издательство «Весь Мир», 2008. – 512 с.
13. *Muller-Graff P. C.* The Treaty of Amsterdam: Content and Implications for EEA–EU Relations // P. C. Muller-Graff, E. Selvig, eds, EEA–EU Relations. – Berlin : Berlin Verlag, 1999. – P. 11-30.
14. *Kux S., Sverdrup U.* Fuzzy Borders and Adaptive Outsiders: Norway, Switzerland and the EU // Journal of European Integration. – 2000. – Vol. 22. – № 3. – P. 237-270.
15. Аналитические записки Научно-координационного совета по международным исследованиям МГИМО (У) МИД России. Тема:

- Страны Северной Европы, «Северное измерение» и Россия. – Февраль 2009. – Выпуск 1 (41). – 21 с.
16. Доклад по экологическому диалогу Россия – ЕС. Центр европейского права Университета г. Осло, 2007. – 44 с.
 17. Маркушина Н. Ю. Российская Федерация и поиск роли в концепции «Новый Север» // Каспийский регион: политика, экономика, культура. – 2010. – № 1 (22). – С. 13-19.
 18. Agreement between the Kingdom of Norway and the EC on a Norwegian Financial Mechanism for the period 2004 – 2009.
 19. Stortingsmelding 16 (1992-1993). – Oslo : Stortinget, 1992.
 20. Flikke G. Norge og europeisk sikkerhet – tilpasning til besvær? // Det sikkerhetspolitiske bibliotek. – 2001. – №. 15.
 21. Regjeringens rapport 22 (1997-1998). – Oslo : Regjeringen, 1997.
 22. Vollebaek K. Statement on the Government's European Policy, with Emphasis on Relations with the EU // <http://odin.dep.no/ud/taler/1999/u990119e.html>.
 23. Vollebaek K. Statement at the WEU Council of ministers meeting in Bremen in May 1999 // <http://odin.dep.no/ud/taler/1999/u990510e.html>.
 24. Stortingsmelding 38 (1998-1999). – Oslo : Stortinget, 1998.

Сансай А. П. Норвегия в интеграционных процессах ЕС: «квази-членство», или «норвежский метод» европейской интеграции.

В статье рассматриваются концептуальные подходы Норвегии относительно формата интеграционного взаимодействия с Европейским Союзом, особенности интеграции Норвегии в рамках Европейской экономической зоны ЕС – ЕАСТ и ее позиции относительно участия в развитии общей внешней политики и политики безопасности ЕС, а также европейской оборонной политики на современном этапе.

Ключевые слова: Норвегия, ЕС, европейская интеграция, ЕАСТ, ОБПБ, ЕПБО.

Sapsay A. P. Norway in the EU integration process: «quasi-membership» or «Norwegian method» of European integration.

The Article discusses conceptual approaches of Norway concerning the format of its integration with the European Union, especially the integration motion of Norway within the EU – EFTA's European Economic Area and its position on participation in the development of the EUs Common Foreign and Security Policy as well as contemporary European Common Defense Policy.

Keywords: Norway, EU, European integration, EFTA, CFSP, ESDP.

Мохамад Аль-Файєз

ОСОБЛИВА РОЛЬ ЙОРДАНСЬКОГО ХАШИМІТСЬКОГО КОРОЛІВСТВА НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

У статті проаналізовано історичні чинники формування та сучасна роль Йорданського Хашимітського Королівства у системі міжнародних відносин на Близькому Сході в умовах трансформації Близькосхідної регіональної системи. Увагу приділено впливові трансформаційних процесів на зовнішню політику Йорданії.

Ключові слова: Близький Схід, роль Йорданії, зовнішня політика Йорданії, арабсько-ізраїльський конфлікт.

Наукове осмислення сучасних світових політичних процесів неможливе без урахування проблем Близькосхідного регіону. З розпадом біполярної моделі міжнародних відносин там відбуваються значні зміни в геополітичній ситуації, активна зміна архітектури міжнародних відносин, яка сьогодні входить у свою кульмінаційну фазу. Сучасні політичні та воєнні конфлікти, які є невід'ємною складовою цих процесів, внутрішній конфліктний потенціал регіону призвели до появи нових світових і регіональних загроз.

Складність політичних процесів, що відбуваються в цьому регіоні, та залучення до них великої кількості зовнішньорегіональних держав потребує як від України, для якої значення Близького Сходу в структурі її стратегічних інтересів об'єктивно має тенденцію до зростання, так і від Йорданії як впливової регіональної держави створення відповідних стратегій з врахуванням змін в архітектурі регіональних міжнародних відносин, які сьогодні входять у свою кульмінаційну фазу.

Усе це робить комплексний аналіз трансформації ролі Йорданії в Близькосхідній регіональній системі міжнародних відносин надзвичайно актуальною науковою темою. Крім того, можливість врахування основних результатів цього дослідження в процесі концептуального оформлення та практичного здійснення близькосхідної політики України надає йому важливого практичного значення.

Основною метою цієї роботи є комплексний аналіз місця Йорданії у Близькосхідній регіональній системі міжнародних відносин з урахуванням особливостей їхньої її трансформації. Відповідно до сформульованої мети визначено наступні завдання: